

ZAMONAVIY SHAROITDA OLIJ TA'LIM PEDAGOGIKASI:

NAZARIYA VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

xalqaro ilmiy-nazariy anjuman

MATERIALLARI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI**

**ZAMONAVIY SHAROITDA OLIY TA‘LIM
PEDAGOGIKASI: NAZARIYA VA
AMALIYOT INTEGRATSIYASI**

xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari

Buxoro – 2024

namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda o’quvchi o’zi xoxlagan meva yoki sabzavotlarni tanlab o’shani xamirdan shaklini yasab, uni sinfdoshlariga shirinlik tariqasida sovg’a qilib beradi va o’zining tasavvuridagi tadbirkorlikni aytib beradi.

2. Konstruktorda ishlash

Unda o’quvchi o’tilgan mavzularni og’zaki bayon etayotib bir vaqtda turli xil shakllarni yasaydi va uni mavzuga bog’lab matn tuzib aytadi. Masalan 3- sinf Ona tili II qism darsligidagi 20- betda berilgan 6- mavzu “Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz.Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz.O’z mahsulotingizni namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda o’quvchi o’zi xoxlagan meva yoki sabzavotlarni, sotish uchun katta Super marketni 3 D konstruktorda maket yasab,u yerda tadbirkorlikni qilishni og’zaki bayon qiladi.

3. Plastilinda ishlash

Unda o’quvchi mavzu yuzasidan o’zining yaxshi ko’rgan obrazlarini gavdalantirib, u haqida ta’rif beradi.

Masalan 3- sinf Ona tili II qism darsligidagi 20- betda berilgan 6- mavzu “Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz.Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz.O’z mahsulotingizni namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda o’quvchi o’zi xoxlagan meva yoki sabzavotlarni O’ziga yoqqan zamonaviy tadbirkorlarni obrazlarini yoki bo’lajak o’zini tadbirkor holida plastilindan gavdalantiradi

4. Mo’yqalamda ishlash

O’quvchilar o’tilgan mavzulardagi tabiat hodisalarini tasavvur qilib rasm chizib, uni izohlab berishadi.

Masalan 3- sinf Ona tili II qism darsligidagi 20- betda berilgan 6- mavzu “Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz.Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz.O’z mahsulotingizni namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda o’quvchi o’zi xoxlagan meva yoki sabzavotlarni, oq qog’ozda ularni chiroyli qilib rasmlarini, tasavvuridagi super market va tadbirkorlarni rasmini chizadi va tasavvurini bayon qiladi. Bu o’quvchiga zavq beradi.

5. Rangli qog’ozda ishlash

O’quvchi o’tilgan mavzu bo’yicha o’zining g’oysini rangli qog’oz bo’laklaridan qirqib, yopishtirib, so’ngra uni bayon qiladi.

Masalan 3- sinf Ona tili II qism darsligidagi 20- betda berilgan 6- mavzu “Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz.Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz.O’z mahsulotingizni namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda o’quvchi o’zi xoxlagan meva yoki sabzavotlarni va o’zining tasavvuridagi tadbirkorni rangli qog’ozlardan qirqib, yopishtirib o’ mahsulotini namoyish qiladi.

6. Matematik cho’pda ishlash

O’quvchilar o’tilgan mavzulardagi sonlar yoki yillar yoki joylarini mantiqiy cho’plar bilan ko’rsatib yoki geometrik figurani yasab, ko’rsatishi va uni izohlashi lozim bo’ladi. Masalan 3- sinf Ona tili II qism darsligidagi 20- betda berilgan 6- mavzu “Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz.Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz.O’z mahsulotingizni namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda o’quvchi o’zi xoxlagan meva yoki sabzavotlarni narxi va kilogramlaridagi sonlarni, cho’pda yasab o’zining biznesida qancha foyda va zarar ko’rishkabi tasavvurlarini aytib beradi.

7. “Mehmondorchilikda” ishlash

Bunda o’quvchi uy sharoitidagi oldindan tayyorlangan (yostiqlik, ko’rpacha to’shalgan) joyda juft bo’lib mehmon o’yini boshlanadi. Bir o’quvchi mezbon va bir o’quvchi mehmon bo’lib uyga o’ynash uchun o’tirishga kelishadi. Va ular o’tilgan mavzuning birini tanlab, bir piyola choy ustida bir-birovlariga aytib berishadi. She’r bo’lsa uni qo’shiq qilib ijro qilishadi.

Masalan 3- sinf Ona tili II qism darsligidagi 20- betda berilgan 6- mavzu “Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz.Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz.O’z mahsulotingizni namoyish qiling” deb berilgan topshirig’ini bajarishda 1 o’quvchi xaridor 2 o’quvchi esa sotuvchi bo’lib o’zaro o’zlari xoxlagan meva yoki sabzavotlarni aytib, undan qancha foyda va zarar

ko'rishlari, ularning tasavvurlaridagi tadbirkor holatlarini, fikrlarini namoyish etishadi va suhbat qilishadi. O'zaro hurmat ko'rsatish malakasini namoyish etishadi.

Yuqorida keltirilgan "Mening Loyiham" tavsiyalariboshqa ko'plab mavzularda ham qo'llanilsa, yaxshi samara beradi. Jumladan 2-sinf Ona tili I qism (2023 yil) 84 betdagi 6 mavzu "Mening mahallam" mavzusida Katta shahar loyihasini ishlab chiqish topshirig'ini o'quvchilarga xuddi shunday bajartirsak, kutilgan natijani albatta beradi. Yana 3-sinf Ona tili II qism (2023) darsligidagi 20 betda berilgan 6-mavzu "Tasavvur qiling siz tadbirkorsiz. Kuzgi meva va sabzavotlardan mahsulot ishlab chiqardingiz. O'z mahsulotingizni namoyish qiling" degan topshiriqni yuqorida aytib o'tilgan loyiha ishi orqali bajartirilsa juda yaxshi o'quvchilarga samara beradi. Xuddi shunday topshiriqli 4-sinf Ona tili II qism (2023 yil) darsligidagi 51 betdagi 66-mashqda ko'rish mumkin. Sog'lom ovqatlanishingiz uchun qanday foydali taomlar iste'mol qilasisiz? Topshirig'ini loyiha ishi asosida bajartirsak o'quvchilarni bilimi oshirishga mustaqil fikr yuritishga katta hissa qo'shadi.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING IQTIDORINI RIVOJLANTIRISHDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI

**Raxmonova Dilfuza Maxmudovna,
BuxDU Pedagogika kafedrası o'qituvchisi**

Annotatsiya – maqolada maktab o'quvchilarining intellektual rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan. Shu bilan birga maktab o'quvchilarining intellektual rivojlanishida badiiy adabiyotning o'rni ham batafsil tushuntirilgan, bilim salohiyatini rivojlantirishda muhim omillar sanab o'tilgan.

Kalit so'zlar: maktab o'quvchilarini, intellektual rivojlanish, badiiy adabiyot, nutq, savodxonlik, axloqiy tarbiya.

Axborot va kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi tufayli bugungi kunda badiiy adabiyotga qiziqish pasaymoqda. Bolalar o'qishni xohlamaydilar. Binobarin, nutq, savodxonlik, axloqiy tarbiya, ta'sir doirasi, eng muhimi, intellekt zarar ko'radi. Kichik maktab o'quvchilarining aqliy rivojlanishidagi badiiy adabiyotning roli mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan juda ehtiyotkorlik bilan va mazmunli o'rganilganligi bejiz emas: N.N. Cherevichnaya, V.P. Yagunkova, A.V. Piontek, Z.N. Klopertanets, P.M. Jeykobson, G. Neal va boshqalar.

A. S. Makarenko ta'kidlagani bejiz emas: "Bu davr bola hayotida katta ahamiyatga ega. Bola kitob va bosma so'z maydoniga kiradi, ba'zida u istamay kiradi va xat va o'qish jarayoni unga tug'diradigan texnik qiyinchiliklarni yengishda qiynaladi". O'qishga bo'lgan ishtiyoq hayotning birinchi yillaridanoq bolalarga hamroh bo'ladi va adabiyot bilan tanishish natijasi maktabgacha yoshda olingan syujetlar va rollarning hissiy tajribasiga asoslanadi.

O'qishga bo'lgan ishtiyoq, o'qishga doimiy qiziqish oilada shakllanadi va uning asosini bolaning o'qish odati tashkil etadi. Ko'pgina o'qituvchilar kichik maktab o'quvchilarida she'riy adabiyotlarni o'qishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish muvaffaqiyati ota-onalarning ushbu muammoni hal qilishdagi ishtirokiga bog'liqligiga aminlar. Bolalar "o'qish" muhitini, kitob muhitini talab qiladi. Faqat shu asosda o'qish istagi paydo bo'ladi. Bolalar mutolaasi tadqiqotchilarining ta'kidlashicha, adabiy ijod bolaga o'zining syujeti va she'riy shaklining yaxlitligida namoyon bo'ladi. Agar bola adabiy asarga moyil bo'lsa, uning idroki yuz foiz bo'ladi.

Buning uchun bolalar e'tiborini nafaqat syujetga, balki ertak, hikoya, elegiya va boshqa she'riy adabiyot asarlari tilining usullariga ham qaratish kerak. Vaqt o'tishi bilan kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida adabiy asarlarga nisbatan ustuvor munosabat, shuningdek, she'riy did paydo bo'ladi. Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, badiiy asarlarni o'qish doimo kognitiv, estetik va tarbiyaviy funksiyalarni bajaradi va bolaning hissiy sohasini, axloqiy va estetik ideallarini, qarashlari va munosabatlarini shakllantiradi.

Ularning bugungi muvaffaqiyati va ertangi taqdiri, umuman olganda, mamlakatning taqdiri, uning kelajagi bolalarning o'qishi, nimani va qanday o'qishiga bog'liq. Bolalar kitobxonligi

mamlakatning 251Intellect251al resursi, xalqning insoniy salohiyatini rivojlantirishning asosiy zaxirasi deb ataladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, 251Intell imkon qadar ertaroq kitob va o'qish bilan tanishtirish kerak – bilim, g'oyalar, donolik va tajribalar ombori. Boshlang'ich maktab ta'limning umumiy asosiy maqsadi – o'quvchi shaxsini shakllantirishni birinchi bo'lib amalga oshira boshlaydi. Olimlarning ta'kidlashicha, she'riy adabiyotlarni o'qish estetik saodatga ega bo'lishga yordam beradi va shuning uchun yosh o'quvchini hissiy jihatdan tarbiyalaydi.

Sensor taassurotlar tufayli 251Intell idrok ham olinadi. Shu munosabat bilan, O.V.Tkachenko, badiiy asarlarni o'qish quyidagi muammolarni hal qiladi, deb hisoblaydi: bolaning dunyoqarashi kengayadi va chuqurlashadi, uning bilimi va hissiyotlari boyib boradi; kitob orqali bolaga tarbiyaviy ta'sir kuchayadi; kitoblar tilni boyitish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Muallifning fikricha, boshlang'ich sinf o'quvchisi shaxsini shakllantirishga adabiyotning ta'siri idrok orqali amalga oshiriladi. Idrok tushunish bilan chambarchas bog'liq – o'quvchi idrok etgan narsalarni tahlil qilish va sintez qilish orqali erishiladigan badiiy obrazning mohiyatini tushunish.

Badiiy adabiyotni bilish bolaning ijodiy moyilligini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Badiiy adabiyotni idrok etish chuqurligi badiiy obrazni badiiy adabiyot yordamida yaratilgan va estetik ahamiyatga ega bo'lgan inson hayotining umumlashtirilgan tasviri sifatida tushunishni aks ettiradi. Adabiy ma'lumotlar va o'z kuzatishlarimiz tahlili she'riy adabiyot ko'p qirrali rivojlanish vositasi bo'lib xizmat qilishini ta'kidlash imkonini beradi.

Badiiy adabiyot o'qish tufayli, deb ta'kidlaydi I.N.Chakova, boshlang'ich sinf o'quvchisi nutqini rivojlantiradi, so'z boyligini boyitadi, bu esa o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ifodalashga, boshqalarning gaplarini tushunishga, gaplarni ma'noli qurishga yordam beradi. Badiiy adabiyot asarlarini o'qish jarayonida, deb ta'kidlaydi tadqiqotchi, bolada mantiqiy fikrlash rivojlanadi, o'ziga xos tushuncha va g'oyalar shakllanadi; u mavhum tushunchalarni o'rganadi va o'z dunyosi ufqlarini kengaytiradi, hayotni tushuntirishga va bir hodisaning boshqa hodisa bilan bog'liqligini ko'rishga o'rganadi, bu esa voqelikni bilishni ta'minlaydi.

Badiiy adabiyotni o'qish ijodiy tasavvurni uyg'otadi, tasavvurni ishlashga imkon beradi va bolalarni tasvirlarda fikrlashga o'rgatadi. Kitob o'qish kognitiv qiziqishlarni rivojlantiradi, dunyoqarashini kengaytiradi. Bola o'zini qiziqtirgan hamma narsani kitoblardan o'rganadi. She'riy adabiyot obrazli xotiraning rivojlanishiga va ish xotirasining takomillashishiga va diqqatning barqarorligiga ta'sir qiladi, bu aqliy faoliyatga bog'liq. Badiiy adabiyot bilan tanishish orqali bolalarda faollik, qiziquvchanlik, umumiy madaniyat va bilimdonlik rivojlanadi. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchisining aqliy rivojlanishida she'riy adabiyotning o'rni inkor etib bo'lmaydi. Biroq, shu bilan birga, zamonaviy bolalar tomonidan kitob o'qish muammosi paydo bo'ladi. Pedagoglar, psixologlar, filologlar 251Intelle televidenie asrida kitoblar bilan muloqot video va kompyuter mahsulotlarini tomosha qilish bilan almashtirilayotganidan xavotirda. Boshlang'ich maktabda bu muammoni hal qilishga alohida e'tibor berilishi kerak, chunki adabiyotga barqaror qiziqishni rivojlantirish uchun asosdir. Bolani bosma so'z bilan tanishtirishda ko'p narsa kattalarga, shu jumladan o'qituvchiga bog'liq. O'quvchining kitob o'qishga bo'lgan ishtiyoqi, qobiliyati va barqaror odatini shakllantirishda o'qituvchining yordami uning kelajakdagi hayoti uchun nihoyatda muhim bo'lib, uning ijtimoiylashuviga hissa qo'shadi, bilimdonlik va umumiy madaniyatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, kitob o'quvchilarning o'zlari haqida o'ylash, kuchli va zaif tomonlarini, talab va intilishlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradigan haqiqiy vositaga aylanadi. Pedagogik psixologlar uzoq vaqtdan beri «yaxshi o'qigan» bolalarda og'zaki va yozma nutqda savodxonlik bilan bog'liq muammolar kamroq ekanligini isbotladilar. Ayni paytda, «tug'ma savodxonlik» deb ataladigan narsa ham insonning yaxshi o'qiganligining natijasi ekanligi isbotlangan. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, o'qish jarayonida vizual xotira so'zlarning vizual tasvirlarini yozib oladi va yozish paytida bu tasvirlar avtomatik ravishda «boshida paydo bo'ladi» va odam hech ikkilanmasdan to'g'ri yozadi va qog'ozdagi imlo xatolarini darhol payqaydi.

Shu munosabat bilan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi faoliyatidagi asosiy maqsad bolalarni kitob va she'riy adabiyot sohasi bilan tanishtirish, o'qishga qiziqishni, ertak, she'r, hikoyalar